

Nemesi Ponsati (1897-1980): un pedagog de l'esport

Miquel Robert i Ferrer

Universitat de Barcelona

RESUM

En aquest article s'aborda la trajectòria, la personalitat i l'ideari esportiu de Nemesi Ponsati (1897-1980), que ha estat un dels prohoms de l'esport català del segle xx. Al llarg de la seva vida va saber combinar el treball professional com a farmacèutic amb una inequívoca vocació esportiva al Club Natació Barcelona, que el va portar a cultivar la natació i l'atletisme, bo i partint d'una concepció integral de l'ésser humà que es manifesta en la idea de l'atleta complet. A més de ser un dels pioners de l'esport català, Ponsati va excel·lir en el camp de la direcció de l'esport i, sobretot, en el terreny de la pedagogia esportiva. A grans trets, es pot concloure que Ponsati —bon amic de Pere Vergés— va assumir en l'àmbit de la pedagogia de l'esport els principis i postulats de la filosofia noucentista.

PARAULES CLAU: història de l'educació, història de l'esport, història de Catalunya, pedagogia esportiva, olimpisme.

ABSTRACT

In this article the trajectory, personality and sportive ideology of Nemesi Ponsati, one of the leaders of the Catalan Sport in the 20th century (1897-1980), is outlined. During his life he was able to combine his professional career as a chemist with an unequivocal sportive vocation at the Club Natació Barcelona, that led him to cultivate swimming and athletics from an integral conception of the human being which it manifests itself in the idea of the complete athlete. On top of being one of the pioneers of the Catalan Sport, Ponsati excelled in the field of Sport Management and, most of all, in the field of the pedagogy of sport. In

short, we can conclude that Ponsati —a very good friend of Pere Vergés— assumed the principles and postulates of the *Noucentista* philosophy in the area of the pedagogy of sport.

1. Introducció

Pot ser que per a la gran majoria dels que llegeixin aquest article el nom del seu protagonista representi un autèntic desconegut; fins i tot això pot ser així per a aquells que coneguin la pedagogia catalana del segle xx. L'explicació d'aquest desconeixement seria perquè Nemesi Ponsati va escriure molt pocs articles, mai no va plasmar en paper el seu pensament pedagògic, sempre va ser el que s'anomena «un home d'acció» o, millor encara, «un home de pista». Ara bé, per molts dels que van practicar l'atletisme o la natació a casa nostra al llarg del segle xx, el seu nom és conegut amb tendresa, afecte i reconeixement. La seva manera d'entrenar o, més ben dit, d'iniciar els joves en el món de l'esport va representar una veritable alenada d'aire fresc a l'Espanya dels anys cinquanta i seixanta, encotillada per la dictadura franquista.

Per les seves mans van passar alguns dels millors atletes catalans dels anys seixanta, com Martí Perearnau, *recordman* i campió d'Espanya de salt d'alçada diverses vegades; Llorenç Cassi, el millor llançador de martell de l'estat espanyol durant aquelles dècades, o Hans Ruf, un dels més destacats perxistes de la història de l'atletisme català. També van ser deixebles seus alguns destacats ciutadans del nostre país —Ernest Lluch n'és una bona mostra—¹ que van tenir un paper decisiu en el procés de recuperació democràtica d'Espanya. Però tots ells, des de l'atleta amb diversos records i campionats fins al que lluitava pel punt que permetés guanyar una eliminatòria entre clubs, des del polític més entrevistat fins al ciutadà anònim, tots —absolutament tots— reconeixen que la influència del nostre protagonista en el seu procés educatiu va ser cabdal i que, al llarg dels anys, han vist com es convertia en una de les persones que més havia influït en la formació de la seva personalitat.

Nemesi Ponsati neix el 1897 i forma part de la generació d'homes i dones que han estat coneguts com a *forjadors de l'esport català*; conèixer la seva vida permet seguir l'evolució tant del procés d'introducció i institucionalització de l'esport al Principat com de l'evolució de l'ensenyament a la nostra ciutat i del paper que l'educació corporal ha tingut en aquest procés. Al llarg de la seva vida va estar en contacte amb els principals moviments culturals relacionats amb l'esport i l'edu-

1. Miquel ROBERT, «En homenatge a Ernest Lluch: humanisme i esport», *Temps d'Educació*, núm. 24 (2000), p. 319-331.

cació o bé en va formar part. Va compartir mestres amb els alumnes de l'Escola de Mestres de Joan Bardina, un dels principals focus de difusió de l'escola nova a casa nostra, però també va estar estretament relacionat amb el corrent higienista de principi de segle. Igualment, va participar com a directiu en els Jocs Olímpics de París, però potser el moviment amb què millor podríem identificar-lo va ser el del Noucentisme, el qual creiem que és un model representatiu en l'àmbit de l'esport. Finalment, podem afegir que indirectament va impulsar la restauració de l'estadi olímpic de Montjuïc, que marca un abans i un després en la història de l'esport en la Catalunya contemporània.

2. Context esportiu del seu temps

Durant el segle XIX les pràctiques corporals foren completament marginades de la vida social i acadèmica espanyola, sobretot a les grans ciutats, ja que fora de les zones urbanes es mantenen alguns jocs competitiu com les *corregudes*, curses a peu que se celebraven a les festes majors i que gaudien de gran acceptació a diferents comarques catalanes, principalment a les lleidatanes. Però malgrat el poc pes que les pràctiques corporals van tenir durant la primera meitat del segle XIX és obligat citar algunes iniciatives individuals que si bé no van arribar a grans capes de la població sí que van començar a sembrar la llavor que germinà durant la segona meitat d'aquell mateix segle.

Podríem citar, entre d'altres, les iniciatives de Francisco de Amorós (1770-1848), impulsor de l'anomenada Escola Francesa, o les de Pablo Montesino (1791-1849), que des de l'Escola Normal de Madrid va intentar transmetre als seus alumnes un concepte d'educació on la part física tenia tanta importància com la intel·lectual. Aquest concepte de *educació integral* també és divulgat pels socialistes utòpics catalans, que en els plantejaments pedagògics defensen una educació dividida en quatre aspectes fonamentals: físic, intel·lectual, moral i cívic. Narcís Monturiol va ser un dels molts catalans que van defensar aquests conceptes que trencaven l'ortodòxia d'una ensenyança decantada vers posicions passives i erudites. Cap a finals del segle XIX, i principalment a principis del segle XX, Catalunya havia viscut algunes transformacions que van fer que reunís les condicions òptimes perquè l'esport s'hi arrelés amb força. En qualsevol cas, val a dir que les pràctiques físiques penetraran a Catalunya per diferents vies:

a) A través dels metges higienistes, cosa lògica si tenim en compte que durant el segle XIX un dels principals problemes de les ciutats modernes, i consegüentment de Barcelona, era les pèssimes condicions sanitàries de la majoria de la població i, especialment, les que patien els infants; els nivells de tuberculosi entre els joves

arribaven a cotes alarmants. Davant d'aquesta situació, tota una generació de metges preocupats pel seu entorn van divulgar les pràctiques físiques per tal de millorar la qualitat de vida dels seus conciutadans i, com veurem més endavant, van ser els principals impulsors de la gimnàstica a casa nostra. La figura més destacada d'aquest moviment és, sens dubte, el metge establert a Barcelona José de Letamendi (1828-1897). Aquest metge-filòsof concebia l'educació com la medicina, d'una manera unitària, tal com ho va plantejar el professor Sansvisens,² que va sintetitzar el seu pensament, que comportava la idea d'educació integral, des d'una perspectiva global, segons la qual l'educació física és indispensable per a l'educació moral, de la mateixa manera que la medicina del cos requereix la cura de l'ànima.

b) Una altra de les vies de penetració foren els estrangers —això és, la colònia estrangera establerta a casa nostra—; dins del marc de la profunda revolució industrial que estava vivint el nostre país a finals del segle XIX, els contactes amb l'estranger, principalment amb el nord d'Europa, es van multiplicar per mitjà del cos consular instal·lat a Barcelona, dels molts tècnics que hi van venir per col·laborar en aquest procés de transformació industrial, i dels fills de molts empresaris que es van desplaçar a diferents indrets d'Europa per ampliar els estudis i per adaptar-se a les constants transformacions de la indústria. Alguns dels més coneguts serien el cas del suís Hans Gamper, fundador del FC Barcelona; el del Sant Andreu FBC, format exclusivament per jugadors escocesos, o el de la Sociedad Alemana de Gimnasia a Barcelona, que tenia entre els seus objectius practicar la gimnàstica i «cuidar de las costumbres alemanas y del amor a la patria». No tan coneguts foren els germans Charlot —propietaris d'unes tintories a l'Eixample de Barcelona—, que van introduir a casa nostra la pràctica de la marxa atlètica. Sigui com sigui, tampoc no podem oblidar el nom de Gaspar Matas, que en retornar d'un estada d'estudis a Anglaterra va fundar el primer club de futbol català: el Palamós.

c) La tercera via serien els pedagogs noucentistes, que van anar creant un moviment que valorava positivament el treball corporal com una part fonamental de l'educació i que, per tant, destacava els valors educatius de l'esport. Joan Bardina, Artur Martorell o Alexandre Galí —entre molts altres educadors— van ser alguns dels pedagogs més destacats d'aquest moviment, que, d'acord amb els plantejaments de Josep Elías i Juncosa, van defensar la validesa de la pedagogia de l'esport.³

2. Alexandre SANVISENS MARFULL, «Conversión de la gimnástica griega al cristianismo según José de Letamendi», *Historia de la Educación*, núm. 14-15 (1995-1996), p. 101-124.

3. J. ELÍAS I JUNCOSA, «Pedagogia sportiva», *Quaderns d'Estudi*, any II, vol. I, núm. 1 (1916), p. 41-47, i any II, vol. I, núm. 4 (1917), p. 307-313; «Per què fem esport?», *Quaderns d'Estudi*, any III, vol. II, núm. 1 (1918), p. 28-30, i any III, vol. II, núm. 2 (1918), p. 122-131. Aquests quatre articles s'han inclòs a Carles SANTACANA (ed.), *La Mancomunitat de Catalunya i la política esportiva*, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Consell Català de l'Esport, 2004, col·l. «Textos de Cultura i Esport», núm. 1.

3. Infància i joventut

L'any 1897 va néixer a la ciutat de Barcelona Nemesi Ponsati i Solà, i va fer-ho al si d'una família que en aquells anys es podria catalogar com de classe mitjana treballadora. Era el petit de cinc germans i el seu pare regentava un forn al carrer del Carme. La seva vida escolar va transcórrer a l'Escola del Carme, que estava situada al carrer del mateix nom, on va destacar com a bon alumne. Ben aviat, tant Ponsati com la seva família es van adonar de la seva constitució més aviat dèbil, i per això va prendre la decisió d'assistir a classes de gimnàstica en un dels primers gimnasos que es van obrir a la ciutat, el Gimnàs Vila. Aquest centre era dirigit per Jaume Vila, un dels introductors de la gimnàstica sueca a casa nostra. Quan el nostre protagonista s'hi va apuntar el gimnàs es trobava al carrer d'en Xuclà, però l'any 1917 es va traslladar al número 87 del carrer de Pau Clarís, amb motiu de la gran acceptació que tenia.

S'ha de dir que al Gimnàs Vila, a part de les sessions de gimnàstica, es fomentava l'esport en tots els seus vessants. El 1898, Jaume Vila va participar en la primera cursa atlètica que es va celebrar a Barcelona amb un caràcter netament esportiu. Aquesta cursa va sortir de davant del Gimnàs Tolosa, on aleshores treballava Jaume Vila. A més, ja com a director del seu propi gimnàs, va participar en la fundació del Català Sport Club, un dels equips pioners del futbol i que, el 1904, es va fusionar amb l'Espanyol de Barcelona, en què Jaume Vila passà a ocupar la presidència efectiva i, posteriorment, l'honorària. De fet, Joan Gamper va anar a veure'l amb la intenció que l'ajudés a crear un club de futbol ben estructurat, però Jaume Vila va refusar la proposta ja que rebutjava aquesta pràctica excessivament reglamentada. Al seu parer, el futbol era un complement de la formació integral que es donava amb la gimnàstica; a més, el Català Sport Club va seguir la política de no acceptar estrangers entre els seus socis, tot i que alguns dels que hi van col·laborar van ser nomenats socis honoraris.

Però per si no n'hi hagués prou i per tal de justificar l'impuls esportiu que aquest gimnàs va representar per a la ciutat de Barcelona, cada diumenge s'organitzaven festivals atlètics i gimnàstics al parc de la Ciutadella. En aquest ambient extraordinari, Nemesi Ponsati va entrar en contacte amb el món de l'esport i l'educació física i s'hi va mantenir fidel fins al final de la seva vida; i no tan sols ell, sinó que, en molts casos, quan un dels seus joves deixebles tenia una constitució no gaire robusta, feia els passos pertinents perquè combinés la gimnàstica amb els entrenaments atlètics.

Al Gimnàs Vila, però, també hi anaven als alumnes de l'Escola de Mestres de Joan Bardina, que com és sabut va tenir un paper clau en la introducció i arrelament dels principis de l'escola nova a casa nostra. Així, doncs, els alumnes d'a-

quella innovadora Escola de Mestres també acudien al Gimnàs Vila a rebre classes d'educació física. Convé tenir molt present aquest fet —ni que sigui a tall d'exemple— per remarcar la importància que l'educació física tenia en aquella incipient Escola Mestres que malauradament no va reeixir. No podem oblidar que Joan Bardina va posar al seu costat com a professor un jove Alexandre Galí i que, en condició d'alumnes, van assistir-hi alguns dels pedagogs més destacats del moviment de renovació pedagògica com Artur Martorell, Miquel Fornaguera o Joan Batllori.⁴ Indubtablement tots aquests joves van anar adquirint un concepte de l'activitat física que després van traslladar als diferents projectes pedagògics que més endavant iniciarien a diferents indrets de Catalunya. I sens dubte Nemesi Ponsati també va adquirir alguns dels avançats procediments pedagògics que allí s'utilitzaven. A les memòries de l'Escola de Mestres Joan Bardina fa referència a la importància que donaven a l'exercici físic de la manera següent: «Som la única Normal d'Espanya en que les nòyes alumnes de màstra fan gimnàssia; la única en que'ls nòys alumnes la fassin realment, y no solsament' en un paper que firma a la fi del furs un professor, per òbra y gràcia de 10 pessètes. Nosaltres-no obligats per la llei-tenim per la gimnàssia un entusiasme gròs, una fe viva. Y la fan els nòstres alumnes amb una tan extraordinària afició, que gent vulgar tатxaria d'imprudenta.»⁵

Paral·lelament a aquests primers contactes de Nemesi Ponsati amb el món de l'esport, un altre fet de caràcter esportiu s'estava desenvolupant a la Ciutat Comtal: la fundació del Club de Natació Barcelona (CNB). Bernat Picornell, que havia viscut la seva infantesa a França, va tornar a Catalunya i va intentar continuar aquí les seves activitats natatòries, però es va trobar que a Barcelona no hi havia cap institució que agrupés les persones amb aquests tipus d'afeccions. És per això que el 1907 creà el CNB, a la platja de la Barceloneta, prop de l'escullera.⁶ El nou club va fer l'acte fundacional al Gimnàs Solé del carrer del Carme de Montjuïc, i la majoria dels socis fundadors ja havien tingut algun contacte amb el món de l'esport; uns quants assistien amb assiduitat al gimnàs de Jaume Vila; el mateix Vila va col·laborar en l'inici de l'entitat cenebista.

Durant els primers anys, predominava al Club de l'Escullera un ambient marcadament higienista, aspecte ben lògic si tenim en compte que el nivell de salut de la infància i la joventut catalana era esfereïdor. Encara que una mica posterior en el temps, pot servir per confirmar aquesta afirmació l'estudi que, per encàrrec

4. Alexandre Galí va dirigir (1910-1913) l'Escola Vallparadís de Terrassa, on es va introduir el bàsquet com a pràctica escolar. La tesi, que confirma la introducció del bàsquet per via col·legial a Catalunya, ha estat demostrada per Lluís Puyalto i Vicenç Navarro.

5. Joan BARDINA, *Memòria del curs 1907-1908*, p. 14.

6. Antoni BUJ, «75 anys del Club Natació Barcelona. Esport, política i societat», *L'Avenç*, núm. 57 (febrer 1983), p. 24-31.

de l'Ajuntament de Barcelona, va desenvolupar el doctor Sayés l'any 1921. En aquest estudi, realitzat a partir d'una mostra de 117 alumnes de les escoles municipals, es donaven els resultats següents: només es podien considerar sans 9 nens, xifra que representava un 11 % de la població. La resta es trobaven en condicions sanitàries precàries: 71 casos de malalties lligades a processos tuberculosos, que representaven el 61 % del total; 32 casos d'estats constitucionals anormals, el 26 %, i 5 casos d'altres infeccions, el 2 %.⁷

Com corresponia a aquest esperit higienista de què parlem, el CNB va organitzar el juliol del 1910 el primer curset de natació infantil per a nens de les escoles catalanes dels districtes II i V en col·laboració amb l'Ajuntament de Barcelona, i poc després es va intentar guanyar els metges de la ciutat mitjançant una consulta sobre els efectes benèfics dels banys de mar. L'any 1916 el club ja tenia quasi cinc-cents socis, dels quals prop de cinquanta eren metges. Així doncs, no és gens estrany que aquell mateix any, quan Nemesi Ponsati ja estava estudiant farmàcia, fortament influenciat per aquell esperit higienista del club i l'ambient esportiu del Gimnàs Vila, decidís fer-se soci del Natació, la segona entitat esportiva a què Ponsati va restar fidel tota la seva vida. Durant aquell temps practicava l'esport de manera regular i, seguint el model de l'*sportman* anglès imperant en aquells moments, ho feia en diferents modalitats. Precisament, i responent a aquest concepte —d'altra banda, tan allunyat de la superespecialització que avui dia impera en l'esport d'alt nivell—, el CNB va crear l'any 1918 el trofeu de l'atleta complet, que consistia a combinar proves de natació i atletisme, de manera que es calculaven els resultats en punts d'una manera similar a l'actual decatló.⁸

Justament, a finals de la segona dècada del segle XX, Nemesi Ponsati ja havia finalitzat el batxillerat i, malgrat que en privat havia confessat en alguna ocasió el seu interès per estudiar magisteri, va seguir les recomanacions del seu pare i

7. Jaume BANTULA, *Passat i present de l'educació física a Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1997, p. 85.

8. Aquesta competició de l'atleta complet va ser organitzada durant les dues primeres edicions —anys 1918 i 1920— pel CNB, per bé que la tercera convocatòria fou responsabilitat de la Unió Catalana de Federacions Esportives. Posteriorment aquesta competició que combinava l'atletisme amb la natació desaparegué, però fou gràcies als bons oficis de Nemesi Ponsati que es va tornar a recuperar l'any 1943 i es va celebrar de manera continuada durant molts anys. D'alguna manera aquesta prova volia superar els estralls de l'especialització esportiva, aspecte que ja havia denunciat Josep Elias i Juncosa l'any 1918: «Però en la pràctica dels esports cal fugir de l'especialització, per evitar el perill de desequilibri, sempre pernicios i procurar la pràctica simultània de dos o tres per fer treballar les diferents parts del nostre cos, obtenint així el resultat ideal que perseguim, d'un desenrotllament racional dels múscles principals del nostre organisme» (Josep ELIAS I JUNCOSA, «Per què fem esport?», a Carles SANTACANA [ed.], *La Mancomunitat de Catalunya i la política esportiva*, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Consell Català de l'Esport, 2004, p. 37).

va ingressar a la Facultat de Farmàcia.⁹ Durant aquella època estudiantil —en concret l'any 1920— es va produir un altre fet de gran transcendència en la carrera esportiva de Ponsati. El CNB va contractar els serveis de l'entrenador suec Berglund per preparar els nedadors i els jugadors de waterpolo de l'entitat. Aquest entrenador, que com a bon nòrdic era també molt entès en atletisme, utilitzava freqüentment tècniques que podríem qualificar d'atlètiques en la preparació, i gràcies a ell també es va organitzar en el club la primera Secció d'Atletisme. L'activitat de la nova secció es va perllongar fins a l'any 1923, quan una junta massa puritana va creure que l'atletisme potser restaria adepes a la natació i va decidir suspendre-la. Però l'empremta d'aquest entrenador extraordinari ja havia arrelat i al cap dels anys Nemesi Ponsati s'encarregaria que l'atletisme fos un esport fonamental en la història del CNB.

Així, doncs, l'any 1922 —data de la creació de l'Escola del Mar a la Barceloneta, que fou dirigida per Pere Vergés— va marcar un punt d'inflexió en la vida de Ponsati. D'una banda, va obtenir el millor resultat de la seva carrera esportiva: va aconseguir proclamar-se campió de la segona categoria catalana de waterpolo, formant equip amb Ferran, Boniquet, Lluís Esteve, Josep M. Puig, Fàbregas, Amigó i Pere Jordi. D'altra banda, però, també durant aquest any, el delicat estat de la seva vista va fer que de mica en mica anés abandonant l'esport de competició i que, per compensar-ho, comencés a assumir responsabilitats com a directiu.

Durant aquests anys de pràctica esportiva al CNB va establir amistat amb el que seria un dels pedagogs catalans més destacats del segle xx. Ens referim a Pere Vergés, que havia assistit a l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia —oberta a Barcelona l'any 1901—, on va descobrir l'ensenyament laic, la coeducació i les tècniques de l'escola activa que caracteritzaven aquell centre. Als tretze anys, Vergés —que amb el pas dels anys donaria un tremp especial a l'Escola del Mar— va guanyar una beca de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana per iniciar els estudis de magisteri; més endavant seria deixeble de Pompeu Fabra, Joan Crexells i Eladi Homs, entre d'altres. Però, tal com ell afirmava, caldria destacar la seva participació en un seminari a la Universitat de Barcelona impartit per Eugeni d'Ors. Ho descriu així: «El mes d'abril de 1917 vaig passar per primera vegada el llindar del Seminari de Filosofia, per inaugurar com a deixeble el curs privadíssim que d'Ors hi donava. Fou aquell un dels tres passos essencialíssims de la meua vida, el que havia de transcendir de manera definitiva en la maduresa de la meua cultura, l'ar-

9. Entre la seva documentació personal s'ha trobat un rebut de l'Associació Catalana d'Estudiants, entitat organitzadora dels primers campionats escolars de Catalunya celebrats l'any 1921, segons el qual Nemesi Ponsati va satisfer en la seva condició d'alumne de la Facultat de Farmàcia la quantitat d'una pesseta per drets d'inscripció a la prova dels 400 metres de natació.

relament a la meua professió, i consolidar el caire del meu esdevenidor.»¹⁰ En aquell moment, tal com afirma el professor González-Agàpito, Eugeni d'Ors, com a màxim definidor del Noucentisme, esmerçava esforços en la creació d'una *Kulturkampf* catalana que perseguia la vertebració d'una Catalunya moderna afaïçonada a partir de la pedagogia. En realitat, José Luis Aranguren —deixeble d'Eugeni d'Ors— ja va deixar palès que tota l'acció i la política orsianes eren, en última instància, iniciatives pedagògiques.

Si Pere Vergés és considerat un dels màxims exponents de la pedagogia noucentista, en valorar la seva amistat amb Nemesi Ponsati detectem una coincidència d'ideals i plantejaments. En efecte, hi ha en ambdós personatges una manera molt similar d'entendre la vida i la funció pedagògica de l'esport, de manera que no creiem equivocar-nos si considerem Ponsati com un noucentista fermament implicat en l'educació i, més concretament, en la pedagogia esportiva. Resumint el pensament pedagògic del Noucentisme, el podríem concretar en l'afirmació d'Ors: «L'home és un ésser que treballa i juga.» Que treballa segons les lleis tecnocientífiques, i que juga utilitzant forces sobrees i inservibles; per mitjà de l'educació s'obté la feina ben feta i el seny, o la paraula adaptada del francès *sagesse*, que en aquest cas podríem traduir com a «raó viva». No és estrany, doncs, que, amb aquests plantejaments, l'educació física en general i l'esport en particular tinguessin un paper primordial en tots els processos educatius iniciats pels pedagogs del Noucentisme. Fet i fet, els noucentistes sentien una forta admiració per la figura del *gentleman* com a representació de l'home culte civilitzat i esportista, i per tot allò que fes referència a la cultura hel·lènica, símbol d'una societat culta, democràtica i esportiva. Sens dubte, l'adopció de l'esport per part dels noucentistes i l'ús que en van fer com a mitjà educatiu van afavorir extraordinàriament el profund arrelament de l'esport en la societat catalana. Ras i curt: Nemesi Ponsati va seguir aquests principis durant tots els anys que va dedicar-se a l'ensenyança de l'esport.

4. Anys de dirigent esportiu

Un cop retirat de la competició esportiva, va començar una frenètica activitat com a directiu de l'esport —primer de la natació, després de l'atletisme—, un vesant de la seva vida que ja no va abandonar mai més. De fet, i al llarg de la seva vida, va compaginar la seva professió de farmacèutic amb la de dirigent espor-

¹⁰. Robert SALADRIGAS, *L'Escola del Mar i la renovació pedagògica a Catalunya: Converses amb Pere Vergés*, Barcelona, Edicions 62, 1973, p. 120.

tiu. Es pot dir que la seva principal vocació fou l'esportiva i que, a estones perdudes, exercia la seva professió de farmacèutic.¹¹ Entre les múltiples actuacions com a dirigent podríem citar la seva participació en la creació de la Confederació Esportiva de Catalunya, una de les diferents entitats que van ser determinants en la instauració de l'esport al Principat. Aquell mateix any (1922) va ocupar la presidència de la Federació Catalana de Natació i va col·laborar en la candidatura olímpica que Barcelona va presentar per als Jocs Olímpics de 1924, candidatura que com és sabut no va aconseguir la nominació definitiva, en part per la oposició oberta del Comitè Olímpic Espanyol, en part per l'interès que el mateix baró de Coubertin tenia que se celebressin a París. El fet és que Ponsati va viatjar a París com a part de la Delegació Espanyola i aquest contacte amb el món olímpic el va convertir en un adepte de l'olimpisme, fins al punt que el 10 d'agost de 1931 el Comitè Olímpic Espanyol —llavors amb seu a Barcelona— el va nomenar, a proposta de la Federació Espanyola de Natació, vocal conseller. No hi ha dubte que aquesta vocació olímpica, gestada durant el període d'entreguerres, va desenvolupar la dimensió pedagògica del nostre personatge, de manera que es pot establir més d'una similitud entre els seus ideals i els principis defensats per Pierre de Coubertin a la seva *Pédagogie sportive* (1919), i, per extensió, amb els postulats pedagògics de Josep Elies i Juncosa, amb qui va arribar a establir una bona amistat. També, i durant prop de vint anys, va ser primer vicepresident i, després de la Guerra Civil, president del Natació Barcelona i, una mica més tard, president de la Federació Catalana d'Atletisme (FCA), càrrec que va ocupar durant el període 1949-1953.

Però potser més que els càrrecs que va ocupar seria interessant destacar la filosofia que va defensar des dels diferents llocs de responsabilitat que va anar ocupant. En aquest sentit, destaquem els àmbits d'actuació següents:

— La seva aportació, viscuda de manera activa, al procés d'institucionalització de l'esport a Catalunya. S'ha de dir que la seva concepció de l'esport estava estretament lligada a un concepte d'esport institucionalitzat, alhora que la seva vivència esportiva sempre es va moure dins dels paràmetres de l'esport oficial de com-

11. La vida de Nemesi Ponsati va transcórrer al bell mig de Barcelona, sempre molt a prop del centre de la ciutat i, més concretament, del barri de la catedral. La seva farmàcia estava situada a la plaça Nova, emplaçament que no es trobava lluny del seu domicili, al carrer Pintor Fortuny. Molt a prop seu vivien alguns dels que podríem considerar els seus millors amics. Al carrer del Cardenal Cassanyes hi vivia Joan Granados, fill del compositor Enric Granados. Quan el compositor i la seva esposa van morir tràgicament en el naufragi del vaixell Exeter (1916), el seu fill va tenir un gran interès a aprendre a nedar, afany que el dugué a ser un gran practicant de la natació; posteriorment, es convertí en un dels entrenadors d'aquest esport més reconeguts de tot l'estat. Val a dir que, després de casar-se amb la també nedadora Maria Aumacelles, Granados es va traslladar a viure a Madrid, on fou un actiu promotor de la natació.

petició, encara que va intentar que aquest esport mantingués el que ell considerava com a valors formatius de la persona.

— La creació d'una nova infraestructura política, cultural, esportiva i educativa, que informà tota una generació d'una nova consciència civil, nacional i de llibertat, que, des d'una nova perspectiva ideològica com la del Noucentisme, empenia amb el mateix entusiasme i la mateixa transcendència les tasques professionals, educatives i esportives.

— La seva visió avançada del fenomen esportiu, que el va portar a ser precursor al nostre país en moltes de les iniciatives que bé directament bé per mitjà de la junta directiva del CNB va impulsar; d'entre totes aquestes activitats en podríem destacar les següents: la política d'aplicar *quotes reduïdes* per als esportistes joves, política que posteriorment han imitat clubs, federacions i entitats governamentals amb les beques esportives; *les colònies escolars*, que si bé no van ser un projecte seu, sí que les va saber adaptar a l'atletisme, i els seus cursets d'estiu, que van ser un projecte copiat amb posterioritat per la majoria d'entitats que s'han dedicat a divulgar l'esport entre la població en edat escolar. És força interessant comprovar aquí les similituds entre els seus cursets d'estiu a l'estadi i les colònies de mar que dirigia el seu amic Pere Vergés. Si en les colònies els nens tenien la responsabilitat de codirigir a la manera d'una petita república d'infants, als cursets de Nemesi Ponsati eren atletes una mica més grans (no gaire més) els que dirigien els nous vailets. La proposta de crear una *ciutat esportiva* al Baix Llobregat i la de construir una *piscina al centre de la ciutat* representaven la combinació que sempre va somiar entre l'esport d'alta competició i l'esport de lleure que vol universalitzar la pràctica esportiva.¹² Es pot afegir que, en els moments en què aquestes propostes van ser presentades, conjuminar aquestes dues facetes de l'esport era molt més fàcil que en els nostres dies, en què l'esport d'alta competició està terriblement allunyat de l'esport de lleure. Així mateix, mereix una menció especial una iniciativa en la qual també va ser pioner: la creació l'any 1963 de l'equip femení de la secció d'atletisme del CNB. Si tenim en compte que l'atletisme femení havia estat prohibit fins al 1960, hom es pot adonar del seu tarannà empenedor i avançat.

L'últim aspecte que cal esmentar és la seva posició davant els canvis polítics que va anar vivint al llarg de la seva vida. Sempre va mantenir-se bastant allunyat de la militància política. Durant el franquisme va optar per una actitud possibi-

12. Des de la junta directiva del CNB Nemesi Ponsati va promoure, a la primavera de 1933, el projecte *Ciutat del repòs*, que plantejava la possibilitat d'adquirir una gran extensió de terrenys, entre el Prat del Llobregat i Castelldefels, per construir-hi un complex esportiu i un centre de vacances, amb la intenció d'ampliar els serveis que el club oferia a la Barceloneta. Durant els primers dies del mes de juliol de 1936 el club —a iniciativa de Ponsati— va fer una opció de compra d'un terreny de deu mil pams situat a l'illa de l'Eixample formada pels carrers Llúria, Rosselló, Bruc i Còrsega.

lista, fins al punt que no dubtava a trucar a qualsevol porta si amb això aconseguia un trofeu o una ajuda per als seus atletes o per al seu club. Però també s'ha de reconèixer que sempre va mantenir una actitud de defensa dels valors humanistes i catalanistes, actitud reconeguda per tots els seus deixebles, fins i tot per aquells que amb posterioritat han militat en partits d'esquerres, i que tampoc no va dubtar a enfrontar-se amb les autoritats franquistes quan es tractava de defensar la coherència dels seus projectes, cosa que es va fer palesa amb els conflictes que va tenir per tirar endavant un dels projectes més interessants de la seva vida: la creació i posada en funcionament de l'Escola Garbí.¹³

5. El vessant pedagògic

Cap a mitjan anys quaranta, quan Nemesi Ponsati va considerar que el Club Natació Barcelona ja havia aconseguit superar l'etapa més crítica de la seva història, va anar apartant-se dels seus càrrecs directius i va lliurar-se a una extraordinària i fecunda tasca de divulgació de l'esport, on, naturalment, va aplicar tots els valors del Noucentisme, dels quals s'havia anat impregnant durant la joventut. Cal reconèixer públicament i destacar que aquesta tasca va donar uns fruits esportius extraordinaris. Ja a l'octubre de 1935 —quan era vicepresident de la Junta Directiva del CNB— va presentar una proposta que fou aprovada a l'assemblea del club perquè es condicionés una pista a la platja a fi de poder-hi practicar *sprints*, salts i llançament. Amb el pas del temps, i sobretot després de la Guerra Civil, la secció d'atletisme (esport al qual, a partir d'aquells moments, va dedicar tots els seus esforços) del Club de Natació Barcelona va convertir-se en el primer club d'Espanya durant prop de dues dècades. Per tant, en aquest apartat intentaré explicar la visió de l'esport que va transmetre a tots els seus deixebles i la petjada inesborrable que el seu humanisme va deixar en tots ells.

Com a bon noucentista, estava convençut que l'esport i els seus valors educatius (ordre, voluntat, sacrifici i tot el que representa el *fair-play*) eren un mitjà extraordinari per formar la joventut i per establir les bases d'una societat més justa i lliure. En conseqüència, i com hem insinuat abans, estava en contra radicalment de la professionalització dels esportistes, ja que a partir del moment en què un jove començava a córrer o a saltar per diners, l'esport es convertia en un fi i, per tant, perdia el sentit de joc i de mitjà educatiu que dóna a la pràctica esportiva

13. Segons comenta la seva neboda Carme Ponsati, durant els primers anys de funcionament d'aquest centre, situat al límit entre Barcelona i Esplugues de Llobregat, Pere Vergés fou l'encarregat de la part acadèmica i Nemesi Ponsati de la part esportiva.

un valor intrínsec. Per aquest motiu, es preocupava extraordinàriament de l'educació dels joves que passaven per les seves mans. Així, no és estrany que, com explica Llorenç Cassi,¹⁴ a part d'entrenar-lo atlèticament, Ponsati es preocupés de completar la seva formació, de manera que els dissabtes i els diumenges el feia anar a casa seva per tal d'aprendre a escriure a màquina o l'enviava amb una professora particular perquè li ensenyés francès.

Pràcticament tots els seus atletes expliquen el mateix. Així, Romà Cuyàs¹⁵ comenta que, a part d'orientar-lo en els seus estudis, Ponsati va facilitar-li la primera feina per tal que es pogués pagar els estudis; o que ell i uns altres joves deixebles pujaven cada matí en taxi a l'estadi de Montjuïc. A les set en punt, quan obrien les portes de ferro del vell estadi, el senyor Ponsati ja els esperava. Ell posava un duro per pagar la carrera del taxi i entre tots els que hi pujaven, la diferència. Aquest concepte de facilitar al màxim l'accés a l'esport, però amb un petit cost per a l'usuari, és una política que posteriorment han seguit la majoria d'institucions que volien fer un esport per a tothom, ja que també s'ha comprovat que el que no costa absolutament res acostuma a no valorar-se.

El maig de 1975, Joan Bonet, un col·laborador i amic de Ponsati, va publicar un article en la revista *Natació* en el qual intenta resumir la seva filosofia pedagògica. Explica el valor formatiu de l'esport i també destaca que l'home estudiós necessita l'exercici físic com a sedant al treball de la seva ment. També es fa ressò del fet que, cada cop més, les escoles van incorporant l'esport en els seus programes de treball. Però aquesta tasca es veu frenada, segons ell, per una manca quasi absoluta d'especialistes convenientment preparats. Si bé creu que en el futur la societat s'encarregarà de preparar aquests professionals, manifesta que durant molts anys el senyor Ponsati va ser un veritable pioner en aquest camp. Igualment esmenta que, en els cursets d'estiu que organitzaven, es creava un ambient entre atletes, monitors, pares i directius que afavoria la tasca educativa de l'esport. També fa referència al projecte de crear un centre d'ensenyament pilot especialment

14. Llorenç Cassi, un dels millors llançadors de l'atletisme català i entrenador responsable dels llançaments de les federacions catalana i espanyola actualment.

15. Romà Cuyàs, atleta en la seva joventut del CNB i secretari d'Estat per a l'esport a Madrid (1982-1987), així ho expressava en unes recents declaracions a *La Vanguardia* (11 d'abril de 2004): «Ponsati nos inculcó su filosofía deportiva: él formaba hombres, no marcas.» Una opinió similar havia exposat Francesc Castelló des de les pàgines d'*El Mundo Deportivo* (20 d'abril de 1980) en ocasió del seu traspàs: «Ponsati ha hecho algo muy importante, ha sabido conjugar la faceta del pedagogo y del deportista. Le preocupaba tanto el hombre y la mujer de grandes condiciones, como el sencillo practicante que nunca podría alcanzar marcas de relieve. Para él lo importante fue el ser humano, y por ello no desanimó a nadie, antes al contrario les estimuló en la lucha con el cronómetro y el metro, seguro que así aprendían a superarse en el cotidiano combate de la vida.»

dirigit als joves esportistes; una vegada més, i malgrat que aquest projecte no va anar endavant, es pot veure com Ponsati s'avançava amb les seves propostes al seu temps. En un punt d'aquest article Joan Bonet diu: «Això, a part de totes les competicions que organitzava durant l'any. Els directors dels col·legis confiaven en ell i la joventut es veia completament atreta pel dinamisme desbordant de la seva personalitat: un caràcter especialment dotat per a l'ensenyament, sense el més mínim mal gest i la paraula justa per aconsellar els nens i els familiars.»¹⁶

Al seu redós van sortir una munió d'atletes que van donar dies de satisfacció al club, i més que al club a ell mateix, que veia que la seva dedicació era compresa per aquella joventut que al voltant seu es formava físicament i que era espiritualment sana. Tots els seus deixebles coincideixen a descriure el seu extraordinari entusiasme per afavorir la pràctica esportiva i també la formació humana i professional. Així, i malgrat que ja no era un home jove, als estius no dubtava d'anar a les platges del Garraf per tal de trencar la monotonia dels entrenaments a la pista; o d'organitzar brigades de joves treballadors que es dedicaven a fabricar taps de cera per als nedadors; o de passar tardes senceres dels diumenges preparant rànquings que després facilitaven enormement la confecció dels diferents equips que havien de defensar el club. Jordi Pedró, un dels seus exatletes, explica com el dia abans del seu primer desplaçament amb el Natació Ponsati va citar-lo a la plaça Urquinaona. Es va sorprendre que a l'hora indicada el mateix Ponsati s'hi presentés, ja que tan sols era un atleta de categoria infantil i en aquells moments tampoc no podia considerar-se'l com una figura, però el senyor Ponsati va voler lliurar-li personalment el xandall de l'entitat i indicar-li la responsabilitat que això suposava i com havia de comportar-se èticament i esportivament.

Ponsati considerava que tots els esportistes tenien l'obligació de donar exemple d'un comportament impecable tant dins de la pista atlètica com a fora, però aquesta responsabilitat era especialment important en el cas dels esportistes d'elit, perquè representaven un model per als joves i els infants. Així, un dia estava entrenant amb els seus atletes al vell estadi de Montjuïc, on també van anar-hi els jugadors del FC Barcelona, per tal de fer el seu entrenament, ja que sembla que a l'estadi del Barça hi havia algun problema amb la gespa. Durant aquella sessió una pilota de les que feien servir va anar a fora del camp i quan un jove va intentar tornar-la va fer-ho malament, cosa que va comportar una lleugera pèrdua de temps. Llavors Ramallets —porter internacional i una autèntica figura d'abast mundial— va recriminar grollerament al vailet la seva poca habilitat i destresa. Ponsati no va dubtar a enfrontar-s'hi i fer-li una reflexió sobre la seva responsabilitat com a mirall de molts joves afeccionats al futbol.

16. J. BONET, *Revista Natació* (maig 1975). [Butlletí del Club]

El 30 de juliol de 1961, Nemesi Ponsati clausurava un curset d'iniciació a la natació i aprofitava l'acte per recordar als cursetistes que la pràctica de l'esport sense uns principis ètics no tenia cap valor; les seves paraules van ser les següents:

Benvolguts cursetistes:

Heu conviscut durant mes i mig a la nostra piscina i en l'ambient esportiu del nostre Club de Natació Barcelona.

Nosaltres desitjariem que la llavor que heu rebut germinés i fructifiqués en els vostres cors, i que si el dia de demà practiqueu l'esport de la natació, ho feu d'acord amb les directrius que us hem inculcat, i recordant en tot moment que l'esport és només un mitjà per la millora de la salut física i moral i no un fi material ni un lloc on hi tenen cabuda les passions i l'egoisme.

També vull dirigir-me als vostres pares per a felicitar-los per haver-vos portat aquí a aprendre aquestes lliçons pràctiques de natació i manifestar tanmateix el nostre desig que un exemple tan bell sigui imitat per molts altres pares, és a dir, per tots els que es preocupen del benestar material i espiritual dels seus fills.

Finalment, felicitar-vos de tot cor a vosaltres sense excepció, i dir-vos que aquí, al Club de Natació Barcelona, sempre tindrem per a vosaltres els braços oberts per a rebre-us i seguir inculcant-vos les ensenyances que us han fet arribar durant el curset.

El 1975, en una entrevista que va fer-li la revista del Club Natació, donava les línies generals de la seva filosofia, que es pot resumir en els postulats següents:

— No ha de fer-se esport com a finalitat, sinó com a millorament físic, per tal de facilitar la millora tant de l'estat físic com de l'intel·lectual de les generacions futures.

— L'ensenyament de l'esport ha de fer-se anant d'allò general a allò específic; per tant, en el cas de l'atletisme s'havien d'ensenyar totes les proves als nois i noies que començaven i deixar per a més tard l'especialització, que més endavant ja arribaria segons les condicions del vailet.

— És fonamental la pràctica de l'educació física («cultura física», en deia ell) des de petits, perquè el cos s'està formant i és quan se'n treu el profit màxim.

— I, finalment, totes les escoles haurien de tenir un professor d'educació física. Per tant, és fonamental la correcta formació d'especialistes en aquesta matèria.

6. Els darrers anys

Nemesi Posanti —el senyor Ponsati, per a tothom— continuà pujant a l'estadi de Montjuïc pràcticament fins poc abans de la seva mort. Durant els darrers

anys de la seva vida, en què a causa de la seva malaltia restava temporades sense sortir de casa seva, eren freqüents les visites de personalitats del món de l'esport. Si bé Nemesi Ponsati s'havia mantingut sempre al marge de les activitats i de grups polítics, llavors va rebre la visita de diverses persones amb responsabilitat política. Altrament, des del seu domicili particular portà a terme una darrera activitat que demostrava altra volta la seva clarividència. Així, promogué una campanya per remodelar l'estadi de Montjuïc, parlant amb totes les institucions i personalitats que podien influir-hi; tan decidida era la seva postura que encarregà, de la seva butxaca, un estudi arquitectònic sobre una possible restauració.

Aquest projecte va ser dut a terme per Tamaro Tagarro, professor de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. En aquell moment el seu projecte no es tingué en compte, atès que l'opinió majoritària de l'Ajuntament de Barcelona i de les altres institucions del país era que calia enderrocar-se ja que el grau de degradació era molt alt. Però quan, anys després i amb vista a l'organització dels Jocs Olímpics de 1992, es va decidir la renovació de l'estadi, moltes persones recordaren Nemesi Ponsati, que, una vegada més, s'havia anticipat al seu temps, bo i donant una última lliçó d'amor a l'esport i a la seva ciutat. Després d'una llarga malaltia, Nemesi Ponsati i Solà va morir al seu domicili particular al barri gòtic de Barcelona la nit del divendres 18 d'abril de 1980. Així va finir un ciutadà honorat de Barcelona —un senyor de Barcelona, per dir-ho a la manera de Josep Pla— que sempre va considerar que el comportament d'un atleta —i per tant, de qualsevol esportista— implica també ser un bon ciutadà, perquè d'acord amb el model de la Grècia clàssica convé conjuminar l'esport amb el civisme.

7. Reflexió final

Segurament Nemesi Ponsati no va tenir mai voluntat de pedagog, tal com entenem avui dia aquest terme. De totes maneres, el seu quefer pel que fa a l'atletisme, la natació i el món de l'esport en general ens permet una aproximació més discursiva per explicar i potser recuperar algunes de les seves aportacions que no dubtem a qualificar de pedagògiques. Podem afegir que Ponsati no és un teòric de la pedagogia, ni de l'educació física, ni tan sols de l'esport. La seva tasca sorgeix de l'experiència, d'un itinerari personal i professional coherent, d'una mirada que aprofundeix, per donar-hi sentit, en unes pràctiques esportives que són molt més que pràctiques corporals, són pràctiques humanitzadores.

Quan ens apropem a l'educació física amb ulls pedagògics ens adonem que, sobretot actualment, però també en altres èpoques, ha estat en gran part «segresta-da» per les tècniques, i la ciència, en els millors casos; i això que en gran part és

positiu té també un vessant negatiu que sovint oblidem: les tècniques i la ciència redueixen la persona, l'atleta, a un mer objecte del qual ens cal controlar totes les variables numèricament; de fet, s'actua *sobre* la persona, no *amb* ella. En canvi, la tasca esportiva que va fer Nemesi Ponsati va ser una proposta d'educació integral, en la qual a partir del treball amb el cos es treballa *amb* el subjecte considerat globalment.

Més enllà de la pràctica esportiva, el senyor Ponsati establia un *compromís amb l'altre*, un compromís en les relacions quotidianes. L'*altre* no és un mer atleta, un cos a ensinistrar. L'*altre* és vist i tractat en totes les seves dimensions i experiències. Nemesi Ponsati es preocupava dels aspectes *socials, morals, cívics i intel·lectuals* dels atletes que entrenava. El nostre autor entenia que per als atletes era important el treball, perquè els permetia continuar entrenant-se i també per l'aspecte formatiu que tenia: la disciplina i la responsabilitat, tan bàsiques per a l'atletisme i per a la vida. Ell mateix s'ocupava de buscar feina per als adolescents que entrenava; aquest és el cas de molts joves que passaven tardes senceres a la seva farmàcia fabricant els famosos taps de cera per a les orelles dels nedadors.

Pel que fa als aspectes ètics, Ponsati, des de la solidaritat amb l'altre, i per mitjà del seu exemple, transmetia la importància de la dignitat, del respecte i de la justícia. Aquest aspecte es reflecteix en l'anècdota que hem comentat en aquest capítol: com va renyar públicament tota una estrella del futbol perquè la seva actitud i el seu vocabulari no eren adients i molt menys educatius per als joves que l'admiraven. En l'aspecte cívic, com ja hem apuntat, Nemesi Ponsati havia begut del Noucentisme i, fonamentalment, és aquesta visió la que encomana als seus atletes: el sentit de la ciutadania, de la cultura, també de l'amor a la terra. Dit amb altres paraules: Ponsati volia atletes que fossin ciutadans cultes i responsables que amb el seu capteniment i esforç permetessin el progrés del país.

Pel senyor Ponsati —així fou conegut sempre entre els atletes— era igualment important que els nois tinguessin una bona formació intel·lectual. En aquesta direcció podríem citar l'interès que sempre va manifestar perquè Romà Cuyàs estudiés advocacia o perquè Llorenç Cassi busqués una professora de francès per ampliar la seva formació. D'aquesta manera també podem afirmar que la *conducció de l'altre* per a Ponsati no és un itinerari esportiu, és un itinerari de vida. Per tot plegat, podem concloure que Nemesi Ponsati fou un *mestre* per als seus exatletes i, en conseqüència, un veritable pedagog de l'esport que seria bo que romangués en la nostra memòria com a exemple a seguir i imitar.

BIBLIOGRAFIA

- AINAUD, Manuel. *Les construccions escolars de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1916.
- ARANGUREN, José Luis. *La filosofía de Eugenio d'Ors*. Madrid: Espasa-Calpe, 1945.
- BARDINA, Joan. *Memòria del curs 1907-1908 (Escola de Mestres)*. Barcelona: Imp. Badia, 1908.
- BANTULA, J. *Passat i present de l'educació física a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1997.
- BUJ, Antoni. «75 anys del Club Natació Barcelona. Esport, política i societat». *L'Avenç*, núm. 57 (febrer 1983), p. 24-31.
- DELGADO, Buenaventura. *Joan Bardina: un revolucionario de la pedagogía catalana*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1980.
- ORS, Eugeni d'. *L'home que treballa i juga*. Vic: Eumo Editorial, 1988.
- ELIAS I CAMPINS, Raimon. *Josep Elias i Juncosa «Corredisses». Un precursor de l'olimpisme català*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
- MANDELL, Richard. *Historia cultural del deporte*. Barcelona: Editorial Bellaterra, 1986.
- PERÁN I RAFART, M. *Noucentisme i ciutat*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona: Electa, 1994.
- PUJADES, Xavier; SANTACANA, Carles. *L'altra Olimpíada, Barcelona 36*. Badalona: Llibres de l'Índex, 1990.
- *Història il·lustrada de l'Esport a Catalunya*. Vol. I: 1870-1931. Barcelona: Columna, 1994.
- ROBERT, M. *La institucionalització de l'activitat atlètica a Catalunya. El cas de Nemesi Ponsati*. Universitat de Barcelona. Divisió de Ciències de l'Educació. Departament de Teoria i Història de l'Educació, 2000. [Tesi doctoral]
- ROBERT, M. «En homenatge a Ernest Lluch: humanisme i esport». *Temps d'Educació*, núm. 24 (2000), p. 319-331.
- SALADRIGAS, Robert. *L'Escola del Mar i la renovació pedagògica a Catalunya: Converses amb Pere Vergés*. Barcelona: Edicions 62, 1973.
- SANVISENS MARFULL, Alexandre. «Conversión de la gimnástica griega al cristianismo según José de Letamendi». *Historia de la Educación*, núm. 14-15 (1995-1996), p. 101-124.
- VILANOU, Conrad. *A propòsit de la presència de Goethe en la pedagogia de Pere Vergés: Parlaments en l'acte commemoratiu del centenari de Pere Vergés*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1997.